
FEJEZETEK KÖZÉP-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

A lengyel–magyar kapcsolatokat érintő elképzelések a vilnai *Słowo* hasábjain (1922–1939)

A hagyományos lengyel–magyar barátságról és a két ország közti kapcsolatokról számtalan tanulmány és nagyobb lélegzetvételű munka látott már napvilágot mind lengyel, mind pedig magyar nyelven. A sajtó- és politikátörténeti munkáiról ismert *Jacek Gzella*¹ ezúttal bemutatni szándékozott munkája szintén beilleszthető ezen művek közé, ám ami igazán különlegessé teszi az az, hogy nemcsak sajtótörténeti, de politikátörténeti szempontból is érdekes, sőt már csak témája miatt is kifejezetten egyedülállónak tekinthető. A Lengyel Tudományos Akadémia (Polska Akademia Nauk) krakkói szekciójának Sajtótörténeti Bizottsága gondozásában, *Jerzy Jarowiecki* szerkesztésében „Rocznik historii prasy Polskiej” (Lengyel sajtótörténeti évkönyv) címmel évente megjelenő tanulmánykötetben publikált munka ugyanis igazi különlegességet dolgoz fel, az 1922. február 20-án Lengyelországhoz csatlakozott Közép-Litvánia fővárosában, Vilnában (lengyelül: Wilno, ma: Vilnius) megjelenő konzervatív lengyel *Słowo* című lap lengyel–magyar együttműködési koncepciókkal kapcsolatos cikkeit.

A tanulmányban tehát azokkal az elképzelésekkel ismerkedhetünk meg, melyek ennek az 1922. augusztus 1. és 1939. szeptember 18. közt működő lengyel irányítású lapnak a hasábjain jelentek meg. A *Słowo* 18 éves működése alatt ugyanis számtalan olyan munkának adott helyet, melyek szerzői

1 Jacek Gzella: lengyel történész (1954, Toruń –), kutatási témája a XIX. és XX. századi lengyel történelem, ezen belül a politika- és sajtótörténet. 1977-ben fejezte be egyetemi tanulmányait a toruńi Kopernikusz Egyetemen (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, UMK), majd 1988-ban szerzett doktori fokozatot a Gdański Egyetemen (Uniwersytet Gdański, UG) „A kis-lengyelországi hatalmi elit I. (Nagy) Lajos király (Ludwik Węgierski) uralkodása idején 1370–1382” című munkájával. Később „Lengyelország megszállói és szomszédai Władysław Studnicki társadalmi-politikai gondolkodásában (1939-ig)” címmel habilitált, s jelenleg professzori címmel a Toruńi Kopernikusz Egyetem Történelmi Intézetének vezetője, valamint az ugyanitt működő Információ- és Könyvtudományi Intézet munkatársa. Harmincegy önálló tanulmány és három monográfia köthető a nevéhez, melyeket szintén a fent említett, illetve egyéb XIX–XX. századi sajtó- és politikátörténeti témákban írt.

(különböző aspektusból és különböző céllal) a lengyel–magyar együttműködés lehetséges formáit taglalták. A lengyeleknek ekkoriban minden okuk megvolt arra, hogy szövetségeseket keressenek, ugyanis Németország és a Szovjetunió közt csak erős államként, minél több közvetlen és hűséges szövetséges megnyerésével maradhattak önállóak – legalábbis a háború előtt egy-másfél évtizeddel még így tűnhetett. A lengyel–magyar együttműködés, sőt közös határ témája ezért tehát folyamatosan jelen volt a Slowo publicistáinak cikkeiben, ugyanakkor korántsem egységes módon. Ezekbe a lengyel külpolitikát meghatározó események és nézetek tükrében megfogant, majd továbbformálódó elméletekbe nyerhetünk tehát betekintést Jaccek Gzella munkáján keresztül.

Habár a tanulmány nincs főbb fejezetekre tagolva (ami egyébként talán egyetlen, de nem túl jelentős hiányosságaként említhető), mégis felosztható három főbb tartalmi egységre: a folyóirat megalakulását és szerkesztőit, munkatársait bemutató bevezetőre; a lengyel–magyar együttműködéssel kapcsolatos korai elképzeléseket bemutató részre; valamint a 30-as évek során egyre növekvő német és szovjet fenyegetés által életre hívott, cselekvést sürgető koncepciók részletezésére. Meg kell azonban jegyezni, hogy a szerző nem csupán a cikkek tartalmát sorolja fel, hanem íróik motivációjával, a korabeli politikai helyzettel és az ezzel kapcsolatos vitákkal is megismerkedhetünk.

A bevezető egységben először is Vilno Lengyelországhoz csatolásáról, majd a vilnai „Slowo” megalakulásáról olvashatunk. Miután Közép-Litvánia Lengyelország részévé vált, egymás után jelentek meg területén a lengyel pártok szervezetei, s így alakult meg a „Slowo” létrehozó konzervatív párt, az SPN (Stronnictwo Prawicy Narodowej) helyi szervezete is.² Az 1922. szeptember 1-jétől megjelenő lapról többek közt megtudhatjuk, hogy Marian Zdziechowski egyetemi tanár javaslatára hozták létre, a közelgő parlamenti választások előtt, a párt programjának népszerűsítésére. Ezután a laphoz köthető személyeket ismerhetjük meg, többek közt a szerkesztőbizottság tagjait. Ezt a pozíciót az említett Zdziechowski és Broel-Plateren kívül Tomasz Dembowski, id. Stanisław Wańkiewicz és Feliks Wielogłowski töltötték be. Ugyanitt a lap működésében nagy szerepet játszó Aleksander Meysztowicz, Eustach Sapieha, Albrecht Radziwiłł és Jan Tyszkiewicz nevével is megismerkedhetünk. A politikai írásokra a legnagyobb befolyással a „Cat” álnéven író főszerkesztő, Stanisław Mackiewicz volt, s ezért nevének különösen nagy fontosságot tulajdonít Gzella. Szintén kiemeli és

² A párt leginkább Krakkóban tett szert jelentősebb népszerűsésre, a Vilno területén Marian Broel-Plater vezetésével működő szervezet csak egy volt a sok csoportosulás közül.

részletesen ismerteti még Czesław Jankowski, Marian Zdziechowski és Władysław Studnicki szerepét is, akik a lengyel-magyar kapcsolatok lehetséges jövőjéről számtalan cikkben értekeztek.

Megjegyzendő, hogy a szerző már az első, lengyel-magyar együttműködési koncepciókat tárgyaló fejezet elején kijelenti, hogy ezek az elképzelések semmiféleképpen nem sorolhatóak a folyóirat legfontosabb kérdései közé, sőt igazából túlnyomó többségükben nem is önmagukban jelentek meg, hanem szélesebb kontextusban, nagyobb nemzetközi kapcsolatrendszer részeként nyertek emítést (például Lengyelország francia, német, szovjet kapcsolatai mellett). A téma tehát semmiképpen nem tekinthető elsőrangú fontosságúnak, mégis elég fontos volt ahhoz, hogy újra és újra felbukkanjon különböző, nemzetközi kapcsolatokat és Lengyelország szövetségi viszonyait és jövőjét taglaló cikkekben. Ezen írások közül az első Zdziechowski nevéhez fűződik, aki már 1922 szeptemberében arról írt, hogy a lengyel külpolitika Csehszlovákia és a kisantant irányában kifejtett jóindulata nagyban veszélyezteti Lengyelországot, ugyanis az így eltávolodik Magyarországtól: *„Lengyelország végül elhagyja Magyarországot, az egyetlen olyan államot Európában, amelynek volt bátorsága keresztény és monarchikus alapokon maradnia”*. Megtudhatjuk tehát, hogy Magyarország a lap konzervatív szerzői számára ezekben az években még elsősorban csak szellemisége és potenciális, történelmi segítőtárs-mivolta miatt volt fontos, mint szövetséges (a szerző itt nem feledkezik meg az 1920-as „bolshevik háborúban” lengyeleknek nyújtott magyar segítségről sem). Gzella hangsúlyozza, hogy Zdziechowski esetében is (ahogy más szerzők írásaiban is) végkövetkeztetésként már ekkor az szerepel, hogy a Trianonban aláírt békeszerződést felül kell vizsgálni és létre kell hozni egy közös lengyel–magyar határszakaszt. Még ebben a tartalmi egységben megismerkedhetünk Studnicki hasonló elméletével is, aki szintén hasonló lépéseket sürgetett egy lehetséges újabb szovjet–lengyel háborútól tartva, ám a szövetségi rendszerben Olaszországot, Bulgáriát és Törökországot is szívesen látta volna. Hasonló szövetségi rendszert álmódott meg Stanisław Mackiewicz is, aki 1923-ban egy leendő lengyel–olasz–bolgár–magyar–spanyol szövetségről írt. Ez utóbbi két elméletben tehát Magyarország inkább csak egy lett volna a sok szövetséges közt, ellentétben Zdziechowski bilaterális lengyel–magyar együttműködési elképzelésével – hangsúlyozza Gzella. Ezen elméletek fontosságát a szerző azzal is alátámasztja, hogy bemutatja a szovjet fenyegetéstől való félelem szülte elméleteket. Ezek közül a legérdekesebb Studnicki (nem nagy népszerűségnek örvendő) ötlete, mely szerint Lengyelországnak nem csak az általa korábban

javasolt államokkal, de még Németországgal is szoros szövetséget kellene kötnie. A kelet-közép-európai erőegyensúly és a szovjetekkel szembeni „ellensúly” megteremtésének céljából még olyan javaslat is született (Franciszek Bossowski tollából), mely szerint érdemes lenne visszaállítani az Osztrák–Magyar Monarchiát.³ Emellett olvashatunk az ezt ellenzők elméleteiről is, melyek néhány esetben igen furcsa megállapításokhoz vezettek: Studnicki és néhány más író is például kifejezetten kiállt Ausztria és Németország egyesítése mellett, melynek ellensúlyaként többek közt a Csehszlovákia felosztása nyomán egymás mellé kerülő Magyarország és Lengyelország szolgálhatott volna. Innentől kezdve a lengyel–magyar együttműködés kérdéséről inkább csak a lengyel–magyar közös határ megteremtése kapcsán esik szó, s ennek érdekében egyes szerzők Lengyelországot még a Románia és Magyarország közti döntőbíró szerepében is feltüntették. Azt ugyanis minden lengyel cikkíró világosan látta (bármennyire is valószínűtlennek tűnt), hogy Magyarország határainak megváltoztatását (Kárpátalja visszacsatolását) csakis a környező országokkal való megegyezéssel lehet véghez vinni. A 20-as évek lengyel–magyar együttműködési elképzeléseit tárgyaló tartalmi egységben tehát megtudhatjuk, hogy mennyire is fontos volt a lengyelek számára egy erős szövetségi rendszer kiépítése, s ezt legjobban talán Zdziechowski 1925-ben papírra vetett gondolata jellemezheti, mely szerint a lengyel–magyar közös határ ügye Lengyelország számára „élet vagy halál kérdése”. Erről Gzella tanulmányát olvasva újra és újra meggyőződhetünk, hiszen egyes általa közölt koncepciók még a lengyel–román és lengyel–cseh kapcsolatokat is feláldozhatónak tartották Magyarország megnyerése érdekében.

Míg az első részben tárgyalt időszak írásai mind elsősorban a történelmi kapcsolatokra alapoztak a lengyel–magyar kérdéssel kapcsolatban, addig a 30-as években, amikor a német és szovjet fenyegetés egyre nyilvánvalóbbá vált, a szerzők egyre inkább az akkori lengyel érdekek mentén, politikai, gazdasági és katonai szemszögből kezdték vizsgálni a témát. A tanulmányban itt olvasható elképzelések jelentős része tehát már nem csupán régi segítőtársként, történelmi szövetségesként tekint a magyarokra, hanem elsősorban Magyarország katonai erejét, kapcsolatrendszerét és a lehetséges jövőbeli szerződés politikai hatásait figyelembe véve igyekszik Lengyelország számára előnyös szövetségi rendszert tervezni. A lengyel–magyar szövetségi blokk kiépítésétől már nemcsak

³ Hasonlóan egy korona alá, mégpedig Habsburg Ottó uralma alá rendelte volna Ausztriát és Magyarországot Kazimierz Smogorzewski 1928-as cikkében.

egyszerű védelmet, de Kelet-Közép-Európa stabilizációját, sőt a német–lengyel viszony normalizálódását is várták. Ennek egyre gyakrabban hangzottatott és követelt kiindulópontja a lengyel–magyar közös határ megteremtése lett volna, melyet vagy Csehszlovákia részleges kárpótlásával, vagy megcsonkításával, vagy pedig teljes felosztásával képzeltek el. Ezek ellen az elképzelések ellen egyedül Eustach Sapieha tiltakozott hangosan, 1933 tavaszán megjelent cikkében a következőt írva: *„Lengyelországnak nem szabadna úgy részt vennie egy európai csoportosulás megalakításában, hogy azt más európai államokkal agresszívan szembefordulva hozzák létre”*. Ez a vélemény a Słowo történetében egyedi maradt, ugyanis ezután többé nem jelentek meg hasonló töltetű cikkek az újságban. Ezzel szemben annál több olyan írás látott napvilágot, mely Csehszlovákia részleges felosztását követelte (valamint Ausztria és Németország egyesítését, mivel ez egy új nemzetközi paktummal kiegészítve az elképzelések szerint Németország önkorlátozását is jelentette volna). A szerző azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a lengyel–magyar közös határ ügyében Csehszlovákia „megrövidítését” sürgetők nem nélkülözték az óvatosságot sem: Stanisław Mackiewicz „Cat” ugyanis hangsúlyozta, hogy a magyarokkal szemben Lengyelországnak nem szabadna „túl messzemenő” kötelezettségeket vállalnia, ugyanis Magyarország mégis elég gyenge állam. A Słowo hasábjain publikálók nézeteit befolyásoló nemzetközi eseményekre is kitér Gzella, így megtudjuk például, hogy az 1935-ben aláírt csehszlovák–szovjet kölcsönös segítségnyújtási szerződés is csak olaj volt a tűzre, ami a Csehszlovákia felosztását sürgető cikkeket illeti. A 1938. március 12-én bekövetkező Anschluss is hasonlóképpen hatott a lengyel konzervatív lap publicistáira, sőt ezután egyre nagyobb szerepet kapott a németektől való félelem is. Studnicki például azt ajánlotta, hogy egy esetleges Csehszlovákiába való német betörésre a lengyel és a magyar hadsereg összehangolt mozgósítással és katonai lépésekkel válaszoljon (amit egyébként a cseh területek megszerzése szempontjából üdvözlendőnek is tartott volna). Nem mindenki értett azonban egyet ezekkel a nézetekkel, Maczkiewicz például egyenesen azt írta, hogy egy ilyen lépés *„katasztrófa lenne Lengyelország számára”*. Ugyanakkor ő is egyfajta lengyel–magyar katonai együttműködés híve volt: 1938 szeptemberében ugyanis egy olyan javaslatot vázolt fel, melyben a lengyel és a magyar haderő közös vezetés alatt állt volna, Edward Ryz-Śmigły marsall felügyelete alatt. Gzella számtalan egyéb elméletet is bemutat még, melyeknek közös pontja, hogy egy tervezett lengyel–magyar szövetségben alapulnak, elsősorban a

német veszéllyel szembeni védelmet igyekeznek biztosítani, s számtalan esetben egyfajta Csehszlovákia-ellenes beállítottsággal is társulnak (pl. Mackiewicz és Studnicki esetében).⁴

Jacek Gzella tanulmánya különösen érdekes lehet mind a lengyel sajtótörténet, mind a lengyel–magyar kapcsolatok, mind pedig a két világháború közti szövetségi rendszerek és elképzelések kutatói számára. A vilnai *Ślowo* ugyanis már magában is sajtótörténeti érdekességként tartható számon, az itt megjelenő lengyel–magyar együttműködésről szóló elképzelések pedig legalább ennyire különlegesnek mondhatóak. A szerző kiválóan, részletesen mutatja be azt, hogy a politikai események miként alakították a cikkek szerzőinek elképzeléseit, s hogy Magyarország valójában mennyire is fontos szerepet töltött be a korabeli lengyel konzervatív gondolkodók szemében – akár hagyományos segítőtársként, akár reálpolitikai tényezőként.

Jacek Gzella: Koncepcje stosunków polsko–węgierskich na łamach wileńskiego Ślowa (1922–1939). [A lengyel–magyar kapcsolatokat érintő elképzelések a vilnai Ślowo hasábjain (1922–1939)] In: Rocznik historii prasy Polskiej. XV. szám, 2012, 1. k., 87–108. Polska Akademia Nauk – Warszawska Drukarnia Naukowa, Warszawa, 2012.

Mester Attila

4 Hogy ez mennyire leplezetlenül jelent meg írásaikban, arra jó példa Studnicki egy 1938-as cikke, melyben a lengyel–magyar közös határ megteremtése érdekében elkerülhetetlennek tartja Csehszlovákia közös megtámadását és felosztását, sőt ennek fokozatait is részletesen bemutatja.